

7. Mezinárodní symposium „Česká zahraniční politika“

23. – 24. září 2015

Úvodní řeč Lubomíra Zaorálka, ministra zahraničních věcí České republiky

Přeji dobré ráno a dovolím si tedy několik slov k tomuto poměrně ne moc jednoduchému tématu: budoucnost světového řádu a jaké jsou v současnosti výzvy v něm pro demokratické země. To téma je natolik obtížné prognózovat, že si možná dovolím spíš jen několik poznámek.

Já se domnívám, že je samozřejmé, že velká část úsilí zahraniční politiky sestává právě z toho, pokusit se usilovat o řád a udržovat jej. Ať už je to v jedné zemi, nebo v Evropě, nebo na úrovni celého světa. Prostě proto, že se ukazuje, že je to podmínka zřejmě i naší budoucí existence. Budování toho řádu v současnosti není jednodušší než v minulosti, protože oč možná jsme vyspělejší technicky, o to komplikovanější jsou ty problémy, se kterými se setkáváme. A problém je také v tom, že nemáme zcela dobudované a funkční světové instituce. Nemáme je dobudované především z hlediska celosvětové dohody na tom, jak mají vypadat, jak mají v nich být jednotliví aktéři zastoupeni. Jsme vlastně svědky situace, kdy jsme konfrontováni s poměrně velkými výzvami, zároveň však ne všichni jsou spokojeni s institucemi, ve kterých se setkáváme, a ve kterých se těmi problémy zabýváme.

Za několik dní začíná Valné shromáždění OSN. Díky bohu, že máme tuto instituci a všechny další k ní přidružené. Kdybychom je neměli, museli bychom je zřejmě nějakým způsobem vytvořit, protože těžko si svět představit bez nich. A na druhé straně vy také víte, jaká je spokojenost všech těch aktérů s tím, jak ty instituce vypadají, jak dlouho se mluví o reformě Spojených národů. A také pravděpodobně víte, že je reforma téměř nemožná. Nedovedeme si vůbec představit, jak bychom provedli reformu rady bezpečnosti OSN, aniž by někteří museli ustoupit z pozic, které mají, a souhlasili třeba s tím, že jiné regiony světa v ní budou odpovídajícím způsobem zastoupeny. Takže jakkoliv se o té reformě mluví, a dokonce i já za týden podpořím Laureana Fabia na setkání, kde bude žádat určité úpravy fungování Rady bezpečnosti, tak mi to vystoupení připadá jako rituál, který, jak jsem pravděpodobně v podobném rámci řekl před rokem, a dopředu vím, že to bude pouze proklamace. Mrzí mě to, byl bych rád, kdyby to bylo více, ale de facto mi to skutečně připadá spíše jako rituál, než jako vážná snaha tu instituci a její fungování reformovat. Ale udělám to, protože si té francouzské iniciativy vážím, a protože si myslím, že alespoň symbolicky to musím podpořit. Je to samozřejmě ukázka té situace. Na skutečnou reformu vlastně není ani pomyslení, protože je celá řada vlivných států, které naprosto jednoznačně říkají, že o nic takového nemají zájem.

Protože nedokážeme reformu takových institucí provádět, má to ty důsledky, že některé země vytvářejí své vlastní instituce, ať je to BRICS, nebo Euroasijská unie a další. Právě vznikání těchto institucí je podle mě způsobeno do velké míry právě tím, že ty dotyčné země mají dojem, že nejsou odpovídajícím způsobem zastoupeny, ať už v Mezinárodním měnovém fondu, nebo ve Světové bance, či v jiných mezinárodních institucích, které jsou pro fungování světa dnes poměrně důležité. Takže na tomhle příkladu, jak se ten systém drobí, jenom ukazují, že tím je samozřejmě všechno obtížnější. Tím je obtížnější řešit problémy společné, ekonomické, finanční, změny klimatu nebo ochrany životního prostředí. O to je obtížnější zvládnout to, co si vytyčujeme i teď na Valném shromáždění: boj s chudobou a s nerovností ve světě, což je také něco, co představuje nesmírně rizikový faktor do budoucna a pravděpodobně něco, co může být zdrojem velikých neštěstí, pokud se nám nepodaří s tím něco udělat. Ten tlak na to, řešit ty problémy světa je obrovský, a opakuji: ty instituce jsou, nevím, jestli říct křehké

nebo chatrné, někdy jsou opravdu vratké. Je to skutečně tak, že jsme vybaveni instrumenty, které nejsou dostatečně silné, ale přesto je musíme používat, protože lepší nemáme.

To neříkám jako nějakou rezignaci, spíše jako konstatování faktu. Žijeme ve světě, ve kterém ta možnost zdokonalovat instituce, zlepšovat nástroje, je těžká. Je to taková poměrně velmi namáhavá cesta. A přitom svět se mění, což je podle mě další důležitá věc, že svět skutečně prochází proměnami. Ty proměny, bych řekl, mají charakter toho, že jsme více spojeni, a že věci jsou více globální. Já bych to řekl na jednom příkladu, nebo několika. Ten první příklad je Sýrie. Čtyři roky jsme konflikt v Sýrii ponechali být (ne úplně ponechali být, ale víceméně jsme jej trpěli), a výsledek je, že se nám to začíná strašně vracet. To znamená, pokud jsme si mysleli, že Sýrie je daleko, tak spíše teď zjišťujeme, že Sýrie je velice blízko, protože nám vtrhává skoro až do našich domovů. Doslova. To je ukázka toho, jak jsou ty vzdálenosti malé v současném světě.

Úplně jinak fungují média, protože se ukazuje, že jsou dnes nejenom nositelem informací, ale média a svět sociálních sítí se stává hybatelem událostí. To je také nový fenomén. Paní kancléřka Angela Merkelová řekne větu a ta věta je ještě v té stejné chvíli již zachycena na přijímačích a mobilních telefonech lidí, kteří jsou tisíce kilometrů daleko, a ta věta má vliv (neříkám, že má úplně rozhodující vliv, jenom tím chci říci, že má nějaký vliv). To znamená, že politik řekne větu a to mohlo mít význam již v minulosti, ale dnes to má význam bleskový. A okamžitě se věci dávají do pohybu. Nemyslím si, že by s tímto dokázali všichni neustále počítat. Ta obrovská propojenost, a to, jak ty věci mají neskutečnou dynamiku, to je něco, co je fenoménem novým. To je to, čemu já říkám globálnost. Že ta globálnost, a ta globalita, ta propojenost, je něco, co je nový faktor, který činí pohybování se v tom a budování toho řádu v něčem ještě obtížnějším. Protože jsme si blíží, ale zároveň nemáme prostředky, jak takovýto společný svět zvládat. Na takovýto společný svět bychom potřebovali být schopni uspořádat společnou, kolektivní akci v situacích, kdy potřebujeme. Ale udělat takovou společnou akci, to je často veliký problém, protože na sebe naráží různé zájmy. Propojenost si vyžaduje akci, ale my se vlastně rozbíjíme o jednotlivé zájmy.

Takže nakonec čeho jsme dnes svědky? Podle mě jsme svědky něčeho, jsme účastni jakéhosi vyjednávání o budoucí formě světa. Jsme svědky vyjednávání, někdy urputného a bezvýsledného, i o podobě institucí. A velká část toho všeho je právě toto vyjednávání. Nakonec i ta Sýrie je a bude předmětem jakéhosi vyjednávání. Podobně, jako jím byla Kambodža, nebo nevím, které země. Ten typ toho, jak se k tomu přibližujeme, jak se o tom bavíme, jak z toho hledáme cestu, to je podle mě významná součást hledání toho budoucího způsobu, jak bude (či by měl) svět fungovat. Je to něco, co se stále nachází ve velkém pohybu, takže někdy může mít člověk pocit, že na to příliš nemáme vliv, protože byste mohli říci to, co se často objevuje, jako je Černá labuť, ty klíčové události, nás zastihnou nepřípravené a že to vypadá, že na ně narážíme jako na zeď. Já si myslím, že je to do určité míry pravda, na druhé straně bych to zase tak nepřeháněl, protože si myslím, že ony problémy (jakkoliv jsme na ně nemysleli, nepřipravovali se na ně) nejsou úplně mimo náš zorný úhel. To, že může přijít migrační vlna, to jsme nějakým způsobem tušili. Je faktem, že jsme se na to nedokázali dostatečně připravovat, protože jsme řešili jiné věci, například Ukrajinu, nebo ekonomickou a finanční krizi a Řecko, a bohužel to funguje tak, že přichází větší problém, který vytlačí ty ostatní. Je to tak, že to nemáme pod kontrolou. Na druhou stranu si nemyslím, že bychom byli úplně slepí, ale bohužel ta nepřipravenost a to, že nemáme k dispozici potřebné nástroje, to je prostě faktem. A ty důvody jsou ty, které říkám. My nejsme schopni ani vytvořit instituce, které by byly dostatečně připravené pro bouřku, pro špatné počasí, pro smršť a podobně. V Evropě je to typické, v Evropě jsme se snažili doufat, že nějaké velké smršť a bouře neprijdou. A ony potom samozřejmě přijdou, a když přijdou v oblasti ekonomické, nebo v oblasti zahraničněpolitické, potom to musíme za pochodu budovat.

Já bych tady ale nechtěl šířit nějaký pocit apokalypsy, já se kupodivu, přes to vše, co se kolem děje, cítím být pořád přesvědčený o tom, že my nemáme jinou možnost, než všechny ty testy, všechny ty zkoušky, zvládnout. Ty instrumenty skutečně vyvinout, a jenom bych si vám dovolil říct, o co opírám tento svůj určitý pozitivní pohled do budoucna. Víte, já si pořád myslím, navzdory tomu, co se píše a říká, že role demokratických společností je stále zásadní, a pořád ukazuje cestu. Proč? Já vám řeknu, co to je demokracie. To není poučka, to je jenom taková moje představa. Myslím si, že pro demokracii je podstatné to, že se snaží sjednat prostor pro názory lidí, říká se tomu suverenita lidu, ale já bych řekl, že to je prostě prostor pro to, aby lidé mohli uplatnit své názory. A je to prostředí, které usiluje o politickou a sociální rovnost. Aby tam nebyly úplně zapomenuté menšiny, které nikoho nezajímají, a které žijí někde ve slumech. Takže demokracie je snaha o vytváření politické, sociální rovnosti, a vytváření určité suverenity lidí, kteří mají prostor a možnost říci svůj názor. Já jsem přesvědčen, že vytváření tohoto společenství lidí, kterému říkáme demokratické, je stále poměrně přitažlivá věc. Protože se snad dá prokázat, že tento typ společenství je docela flexibilní a schopen reagovat. Ne úplně stoprocentně a dokonale, ale je schopen lépe reagovat na změny světa kolem. Ta společnost je přitažlivá, a já si neodpustím říci, že tu přitažlivost vidím potvrzovanou tím, když vidím ty desetitisíce lidí, které proudí do Evropy. Včera jsem zrovna viděl jednoho uprchlíka, který říkal do televize, když se ho ptali: „Všichni chceme do Evropy, do Německa, nikdo nechce do toho Arabského světa“ a podobně. To je takové tvrdé, ale všichni chtějí. Proč tedy? Protože se tam poměrně slušně daří, je tam slušná životní úroveň, a protože se tam třeba od rána do večera nelže, protože přes všechny nedokonalosti médií se tady nakonec proklube pravda a někdo nakonec řekne: „Kráľ je nahý“ nebo něco takového, někdo nesouhlasí. Chápete, je to pořád nejsvobodnější výměna názorů. Je to vytváření prostoru svobody, jakkoliv i to víme, že se někomu může zdát ošidné, i slůvko svoboda je kluzké, protože se může stát svévolí a podobně. Ale přes to všechno, a přes všechny nedokonalosti je to vytváření prostoru svobody a určité rovnosti v tom, že můžeme mluvit, a že můžeme mluvit otevřeně a přímo. Toto vytváří společnosti, které jsou flexibilní, které se, jak ukazují poslední desetiletí, vyvíjejí a mají slušnou životní úroveň. Takže ta demokracie funguje, ona, přes všechny pochyby, které máme, a relativizace, je útvarem, který vykazuje živou sílu. Tím, jak funguje.

A proto já jsem ten, kdo nesouhlasí s tím, že se občas řekne, že jsou tady jiné modely: státní kapitalismus nebo něco takového, co se vyvíjí v Číně. A že ty se ukazují být lepší, schopnější reagovat. No vždyť teď, před dvěma týdny, jste viděli ve Financial Times články, ve kterých se psalo, že se ukazuje, že jakkoliv Čína je poměrně schopná ekonomicky, není schopna o tolik lépe a chytřeji reagovat na změny na burzách a akciových trzích. I tam se ukazuje, že se dají dělat chyby, rozumíte, že to není systém lépe vybavený, protože dokáže dostat do funkcí lepší lidi. To určitě ne. To znamená, že to není tak, jak to někdo naznačuje, že demokracie se vyčerpala, že selhala, ukázalo se, že je nefunkční. Já s tím nesouhlasím. Já si myslím, že stále platí, že demokratické systémy jsou životaschopné právě i při snaze o vytváření řádu, a protože se vytváří pomocí demokracie určitý typ hodnot, tak se to stává součástí toho vyjednávání o budoucí formě světa a mně připadá, že demokracie v tom pořád mají silný hlas. Přes všechny své nedokonalosti, a přes všechno to, co by se jim dalo vytknout, že také nesklízejí výsledky, si myslím, že z dlouhodobějšího pohledu demokracie, které se podaří uchytnout, je stabilní, vykazuje větší flexibilitu, schopnost čelit změnám. Svobodnější výměna názorů i výběr lidí, vedený v určitém prostoru voleb. Dlouhodobě to dle mého vede k výsledkům. Je to funkční systém.

Já, přátelé, nevím jistě, jak je to s univerzalitou hodnot, protože to je složité filozofické téma. Já spíše univerzalitu vidím jako něco, co máme jako úběžník, nebo těžko dosažitelný cíl, který máme před sebou. Nemyslím si, že by to bylo něco, co by bylo možné postulovat jako fakt, protože vám to prostě celý svět nevezme jako fakt. Ale myslím si, že systém, který jsme vytvořili na určitých hodnotách, ten

demokratický parlamentarismus, to je systém, který ve vyjednávání o budoucí formě světa má stále silný hlas. A je to podle mě silný hlas. A je to něco, co ukázalo, že je schopné. Je to podle mě věc, která je praktická při zvládání těch moderních výzev a praktická, když jde o to, čelit tomu novému světu sociálních sítí. Protože ta demokracie je si myslím nejlépe schopna s tím relativně dobře zacházet. Takže mně to prostě připadá, že jsme součástí (jak to nazývám) složitého vyjednávání o budoucí formě světa, ale já v tom pořád vidím velkou šanci pro demokratický parlamentní systém, pro demokratické země, a domnívám se, že i když nebudeme vidět výsledky nikdy rychle, i když to je těžká cesta a máme před sebou velké problémy k řešení, tak je to taková obrovská rozdělaná práce, která ale vůbec není ztracena.

Já nejsem schopen říct žádnou prognózu na to, jak se nám bude dařit budovat ten budoucí řád světa, a já mám pocit, že jsme spíše na cestě, která je těžká, ale nemyslím si, že je veskrze neúspěšná a ani si nemyslím, že by byla bez naděje. Takže bychom se neměli nechat zkroušit tím počtem krizí, které jsou kolem nás. Máme to i ve starém zákoně, ten příběh toho židovského kmene, který prochází těmi egyptskými ranami, ale když je dokáže zvládnout, a dokáže vytvořit instrumenty, kterými to zvládne, tak z toho nakonec vyjde jako útvar, který funguje. Myslím si, že i my máme úkol. Nikdo nenapsal, že 21. století bude bez potíží. Já bych si přál, aby bylo lepší, než to dvacáté, pro mě je náš zápas takový, aby to neskončilo v takových desetimilionech mrtvých, jako skončilo století dvacáté, které mně v tomto připadá jako obrovské varování. A my musíme zabránit tomu, aby pro změny, které jsou kolem nás, přes přechody v těch pólech moci, změnou k multipolaritě, abychom tyto změny nezaplatili takovým množstvím životů, jako tomu bylo ve dvacátém století. To se nám musí povést. A já vám neřeknu, jestli to dokážeme, ale vím, že není větší úkol, než se o to pokusit. Zabránit tomu, abychom tak špatně zvládali ty změny, jako se to stalo ve 20. století. Dobře víte, že Evropa za to nese velkou zodpovědnost, za 20. století. Já věřím, že si nebudeme nic nalhávat, že neseme zodpovědnost za to, co se v něm odehrálo.

Já vím, že říkat to zde v Česku je trochu zvláštní, protože Česká republika asi nenese zrovna odpovědnost za světové války. To si myslím, ale vždy je takové relativní. Ale myslím si, že neseme odpovědnost za Evropu a za to, jaké hodnoty budeme ve světě podporovat. K tomu příběh minulosti slouží jako poučení. Já si myslím, že je co dělat. Ta práce je obrovská, ale myslím si, že je možné se opřít o to, že to, co jsme tady prozatím vybudovali, má svou cenu. A je to už dost silný nástroj na to, aby nám pomohl. Tolik má jenom malá poznámka k budoucímu řádu světa, což je pro mě také těžké téma.